

Piotr Waleńdzik

"Pogrzeb chrześcijański : obrzędy, teologia, praktyka", "Studia liturgiczne", t. 8, Czesław Krakowiak, Lublin 2012 : [recenzja]

Studia Theologica Varsaviensia 50/2, 272-277

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

oczyszczenia Świątyni (J 2, 13-22) w odniesieniu do paralelnych motywów znajdujących się w różnych partiach Za, zwłaszcza Za 14, 21 i J 2, 16; Za 11 i J 2, 14-15; Za 6, 12-13 i J 2, 18-22. Z każdego z owych zestawień Kubiś wyciąga bardzo trafne wnioski, wskazując na kierunek zużytkowania danego motywu w kontekście Janowej argumentacji. Niewątpliwie jest to istotny wkład w pogłębienie zrozumienia teologicznego przesłania Czwartej Ewangelii. W piątym rozdziale autor porównuje jeszcze siedemnaście innych wspólnych motywów dla Za i J, które należy traktować jako aluzje. Ze względu na ograniczoną miejscem analizy te nie są szczegółowe, ale pozwalają czytelnikowi zapoznać się z naturą owych aluzji a dzięki temu lepiej uchwycić teologiczną nośność paralelnych motywów w J. W konkluzji Autor wyznaje, że paralel motywow między Za i J można by wyznaczyć jeszcze znacznie więcej.

Całość analiz kończy się bardzo dobrze zrobionym zakończeniem, które nie jest prostym zebraniem na nowo lokalnych konkluzji, lecz próbą odpowiedzi na szersze pytania natury egzegetycznej dotyczące np. *Vorlage* Za, którym posługiwał się autor J, tego na ile i w jakim kierunku autor Czwartej Ewangelii rekontekstualizował podejmowane z Za motywy itp. W zakończeniu tym znajdujemy także schematyczne zestawienie analizowanych w monografii zależności oraz postulaty Autora odnośnie do kierunków dalszych badań. Monografia jest godna polecenia zwłaszcza dla początkujących adeptów bibliistyki, którzy szukają dobrych wzorców metodologicznych. Wydaje się, że dla prac badawczych, w których porównać należy pokrewne teksty pochodzące z różnych źródeł, procedura zastosowana przez Autora jest najlepsza z możliwych, gdyż umiejętnie łączy elementy podejścia diachronicznego z synchronicznym. Książka jest napisana bardzo komunikatywnym językiem i z dużą erudycją.

Ks. Janusz Kręcidło MS

Czesław Krakowiak, Waldemar Pałęcki (red.), *Pogrzeb chrześcijański. Obrzędy, teologia, praktyka, Studia liturgiczne*, T. 8, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2012, ss. 260.

Towarzystwo Naukowe KUL opublikowało kolejny, ósmy numer w serii *Studia liturgiczne*. Seria ta stanowi kontynuację *Studiów z dziejów liturgii w Polsce*, których cztery tomy ukazały się na przestrzeni lat 1973-1982. Ich redaktorami byli wybitni przedstawiciele środowiska historyków i liturgistów polskich: ks. prof. Marian Rechowicz, rektor KUL, oraz wybitny liturgista

ks. prof. Waław Schenk. Redaktorem kolejnych dwóch tomów, wydawanych pod nieco zmienionym tytułem *Studia liturgiczne*, był inny zasłużony liturgista ks. prof. dr hab. Jerzy Józef Kopeć CP. Opracowania pod jego kierunkiem zostały opublikowane kolejno w 1988 i 1990 r. Wspomniane publikacje zawierały głównie prace dyplomowe, powstałe na seminariach naukowych prowadzonych przez profesorów KUL. Po długiej przerwie, decyzją Zarządu Towarzystwa Naukowego KUL w 2011 r., wznowiono wydawanie serii *Studia liturgiczne*, a redakcję objęli przewodniczący i sekretarz Sekcji Wykładowców Liturgiki na Wydziałach Teologicznych i w Wyższych Seminariach Duchownych w Polsce – ks. prof. Czesław Krakowiak oraz dr Waldemar Pałęcki MSF.

Zasadniczą część obecnie publikowanych tomów tworzą referaty, wygłoszone podczas dorocznych sympozjów wykładowców liturgiki. Wydany w 2011 r. tom 7, stanowi zapis refleksji nad kapłaństwem prezbiterów w świetle sakramentu święceń. Swoją tematyką nawiązywał do *Roku kapłańskiego*, przeżywanego w Kościele od 19 czerwca 2009 r. do 11 czerwca 2010 r. z okazji 150. rocznicy śmierci św. Jana Marii Vianney'a.

Obecny, 8 numer, podjął tematykę chrześcijańskiego pogrzebu. Autorami 15 artykułów są w większości profesorowie liturgiki, homiletyki, muzykologii, etnologii religii i sztuki. W swoich opracowaniach omówili liturgię i teologię obrzędów pogrzebowych oraz związaną z nimi problematykę pastoralną. Zarówno wstęp otwierający tom, jaki i następujący po nim krótki rys historyczny, zatytułowany *Z dziejów liturgii pogrzebu*, są autorstwa jednego z redaktorów, ks. prof. Czesława Krakowiaka (KUL).

Ks. dr hab. Zbigniew Wit (KUL), przybliży czytelnikom zagadnienie „*Ars moriendi*” dawniej i dziś. Ze względu na obszerną tematykę autor ograniczył się do omówienia obrzędów liturgicznych, nie podejmując bogatej w tym zakresie tradycji ludowej. Ukazując na przestrzeni wieków troskę Kościoła o człowieka umierającego skonstatował, że współcześnie nawet bliscy chorego w niebezpieczeństwie śmierci unikają rozmów na ten temat, pozbawiając go sakramentów i modlitwy Kościoła w tak ważnych chwilach.

Przygotowanie do śmierci w świetle odnowionej liturgii Kościoła jest przedmiotem rozważań autorstwa ks. prof. Czesława Krakowiaka (KUL), który w oparciu o drugie wydanie książki *Sakramenty chorych. Obrzędy i duszpasterstwo* opublikowanej przez Księgarnię św. Jacka w 2004 r., ukazuje rolę, jaką w sytuacji zagrożenia życia odgrywają sakramenty pokuty i pojednania, namaszczenia chorych oraz Eucharystii jako Wiatyku.

Ks. prof. dr hab. Krzysztof Konecki (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) w artykule *Euchologia za zmarłych w Mszałe rzymskim Pawła VI* podjął

się analizy tekstów modlitw za zmarłych, zawartych w obowiązującym mszale. Zauważył, że teksty te mają wyraźny rys paschalny oraz uwzględniają osobę zmarłego – zarówno jego powołanie, jak i szereg innych okoliczności np. długość ziemskiego życia.

Pogrzeb chrześcijański ukierunkowuje ludzkie rozmyślanie ku rzeczom ostatecznym człowieka. Dlatego kolejne opracowanie dr hab. Adelajdy Sielepin CHR (Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie) przedstawia *Eschatologię w obrzędach pogrzebu katolickiego*. Studium obrzędów pogrzebu wykazuje, że zostały one włączone w paschalną wizję liturgii Kościoła soborowego. Dlatego nie są całkowitym zamknięciem ludzkiego życia, lecz otwierają etap prowadzący do zrealizowania się w pełni obietnic Boga wobec człowieka. Ukazując powołanie człowieka do życia z Bogiem w wieczności obrzędy te niosą w sobie wezwanie do nawrócenia.

Posługa wobec człowieka zmarłego obejmuje zgodnie z tradycją Kościoła także pogrzebanie jego ciała. Kremacja i pogrzeb prochów w urnie nie sprzeciwia się nauce Pisma Świętego, ale ze względu na argumentację jej zwolenników w dobie Oświecenia, Kościół zachował wobec tej praktyki daleko idącą rezerwę. Szczegółową odpowiedź na pytanie, dlaczego Kościół preferuje tradycyjny pogrzeb i jakie obrzędy stosuje się przy kremacji, przynosi opracowanie ks. dra hab. Rudolfa Pierskały (Uniwersytet Opolski) *Kremacja ciała i pogrzeb katolicki*. Autor prezentuje krótki rys historyczny dotyczący kremacji, przedstawia nauczanie Kościoła odnośnie tej praktyki oraz omawia obrzędy pogrzebowe przed spopieleniem zwłok, i złożenie urny z prochami zmarłego w grobie.

Przedmiotem refleksji ks. dra hab. Leszka Szewczyka (Uniwersytet Śląski w Katowicach) stała się *Homilia pogrzebowa*. Zdaniem Autora, dobrze przygotowana homilia pogrzebowa powinna w swojej treści uwzględniać aspekt chrystologiczny, eklezjalny i eschatologiczny, a także mieć wymiar biblijny, liturgiczny i egzystencjalny. W omawianym przedłożeniu czytelnik znajdzie też propozycję kompozycji homilii pogrzebowej oraz sugestie dla praktyki duszpasterskiej w tym zakresie.

Jednym z elementów liturgii jest muzyka i śpiew. Tym bardziej istotną rolę odgrywa *Muzyka w liturgii pogrzebowej*. To zagadnienie podaje dr hab. Remigiusz Pośpiech (Uniwersytet Opolski), który w swojej wypowiedzi przedstawił najpierw krótki zarys form muzyki żałobnej w Kościele katolickim, a następnie omówił podjęte zagadnienie w świetle obowiązującego po Soborze Watykańskim II prawodawstwa liturgiczno-muzycznego. Przedłożenie zamyka omówienie repertuaru pieśni pogrzebowych na przykładzie trzech śpiewników kościelnych: *Śpiewnika liturgicznego*, opublikowanego przez Towarzystwo

Naukowe KUL w 1991 r., *Śpiewnika kościelnego* ks. Jana Siedleckiego oraz niezwykle popularnego na Śląsku modlitewnika połączonego ze śpiewnikiem *Droga do nieba*, autorstwa ks. Ludwika Skowronka.

Ks. prof. dr hab. Janusz Gręźlikowski (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu) podjął temat *Grzebanie zmarłych według obowiązującego prawa polskiego*. Zagadnienie to ma istotne znaczenie w codziennej praktyce, ponieważ organizacja i przebieg pogrzebu kościelnego powinny uwzględniać obok przepisów prawa kanonicznego także zasady prawa cywilnego. Autor podaje więc szczegółowe normy dotyczące cmentarzy – ich zakładania, rozszerzania, urządzania, utrzymywania i zamykania oraz grzebania zmarłych. Podaje także zasady odnoszące się do przewożenia zwłok i ekshumacji.

Badania etnograficzne przeprowadzone na terenie diecezji radomskiej w latach 1995-2005 przez dra hab. Zdzisława Kupisińskiego SVD (KUL), stały się źródłem przygotowanego przez niego opracowania *Modlitwy za zmarłego w domu żałoby i pamięć o zmarłych w Polsce dawniej i dziś*. Opracowanie dotyczy praktyk pobożności ludowej, uzupełniających liturgiczne obrzędy pogrzebu chrześcijańskiego. Omówione więc zostało najpierw modlitewne czuwanie przy zmarłym, mające najczęściej miejsce w domu zmarłego prowadzone przez świeckich. Następnie autor przytacza zwyczaje zaduszkowe towarzyszące poszczególnym okresom roku liturgicznego. Swymi korzeniami sięgają one czasów przedchrześcijańskich na ziemiach polskich, ale zmodyfikowane pod wpływem nauki Kościoła, przetrwały do czasów współczesnych. Właśnie współczesne formy pamięci o zmarłych, skoncentrowane wokół uroczystości Bożego Narodzenia i Wielkanocy oraz Wszystkich Świętych i Dnia Zadusznego, stały się przedmiotem rozważań w ostatniej części artykułu.

W kolejnym artykule dr Waldemar Pałęcki MSF (KUL) przedstawia *Obrzędy pogrzebu zakonników według ceremoniału tynieckiego z XVIII wieku a analogie w liturgii rzymskiej*. Współredaktor ósmego tomu *Studiów liturgicznych* ukazał najpierw niezwykle ciekawe i mało znane dla szerszego kręgu odbiorców obrzędy pogrzebu zakonników. Czytelnik ma możliwość prześledzenia zwyczajów związanych z przygotowaniem ciała zmarłego i przeniesieniem go do kościoła, obrzędów pogrzebu opata, profesa, braci konwersów i oblatów. W artykule znalazło się także miejsce na omówienie liturgicznej pamięci o zmarłych zakonnikach, wyrażającej się w sprawowaniu za nich Mszy świętych w trzeci, siódmy i trzydziesty dzień po śmierci oraz w jej rocznicę.

Mającą miejsce w społeczeństwach Europy Zachodniej dechrystianizacja oraz pojawianie się nowych form grzebania zmarłych skłoniło biskupów kilku krajów do wydania nowych obrzędów pogrzebu, lepiej wyrażających wiarę

Kościola. Mgr Teodor Puszcz SChr (Bonn) w opracowaniu *Pogrzeb w świetle nowego rytuału dla diecezji krajów niemieckojęzycznych* przybliży rytuał zatwierdzony przez Konferencje Episkopatów Niemiec, Austrii, Szwajcarii i Luksemburga, opublikowany w 2009 r. Nowa księga, podobnie jak poprzednia, zawiera formy pogrzebu z trzema, dwiema lub tylko jedną stacją, jednak na nowo zredagowane. Dołączono nowy rozdział *Pożegnanie przed kremacją*, a w dodatkach umieszczono trzy nowe obrzędy, które wynikają z coraz częściej spotykanych sytuacji. Są to teksty pomocne w towarzyszeniu żałobnikom, gdy nie jest możliwy pogrzeb kościelny, obrzędy liturgiczne po wielkich kataklyzmach czy katastrofach, a także obrzędy pożegnania lub pogrzebu dzieci urodzonych jako martwe i płodów poronionych. Autor zaznacza, że choć nowa księga liturgiczna została opublikowana niedawno, to w odpowiedzi na wiele krytycznych uwag niebawem przewidziana jest jej nowa redakcja.

Prezentacji obrzędów pogrzebu chrześcijan obrządku bizantyjskiego podjął się ks. dr Walerian Bugel (Uniwersytet im. F. Plackého w Ołomuńcu). Jego opracowanie *Liturgia pogrzebu w tradycji bizantyjskiej* w zwięzły sposób omawia strukturę obrzędów oraz specyfikę wariantu pogrzebu w oktawie Paschy. Podejmuje analizę tekstów liturgicznych i najważniejszych rytów. Ukazuje elementy odróżniające formy pogrzebu biskupów, zakonników, prezbiterów i dzieci oraz te elementy, które niwelują różnice w statusie eklezyjalnym zmarłych.

W dziejach nowożytnej kultury szczególnie epoki Średniowiecza i Baroku akcentowały kruchość ludzkiego życia i nieuchronność śmierci. Motywy związane ze śmiercią wykorzystywała wówczas literatura i sztuki plastyczne, a owocem tych inspiracji był zwyczaj tańca śmierci, jaki pojawił się na przełomie XIV i XV w. *Zarys idei i źródeł tańca śmierci* przedstawiła w omawianym opracowaniu mgr Elżbieta Kołton (doktorantka KUL). W odpowiedzi na ludzkie obawy i lęki wobec nieuchronnej śmierci, taniec ten miał za zadanie oswoić człowieka z myślą o niej, i przygotować go na jej przyjęcie. Nie bez znaczenia na jego powstanie miały średniowieczne epidemie, wojny oraz panujący głód. Wszechobecna śmierć powodowała z jednej strony pogodzenie się z myślą o nieuchronnym spotkaniu się z nią, a z drugiej strony rodziła chęć odreagowania i zabawy. Warto podkreślić fakt, że dla zilustrowania swojej wypowiedzi autorka posłużyła się kilkoma obrazami dzieł sztuki, charakterystycznymi dla epoki Średniowiecza.

Ostatnią wypowiedzią jest krótki komunikat poświęcony obrzędowi pogrzebowym o charakterze świeckim. Przedstawił je Jacek Borowik w wystąpieniu *Charakterystyka i specyfika świeckiej ceremonii pogrzebowej*. Autor zwraca uwagę, że taka wersja pogrzebu bywa zamawiana nie tylko przez ludzi o światopoglądzie ateistycznym czy agnostycznym. Bywa ona praktykowana także

przez osoby wierzące, które ten obrzęd pragną poświęcić osobie zmarłej, zupełnie niezależnie od pogrzebu o charakterze religijnym, który planują tego samego bądź następnego dnia. Ceremoniał ten znajduje swoje zastosowanie także wówczas, gdy rodzina i przyjaciele zmarłego należą do różnych wspólnot wyznaniowych. Zadaniem realizowanego scenariusza jest opisywanie życia zmarłego człowieka, podkreślanie jego ewentualnych osiągnięć oraz ukazywanie roli, jaką odegrał w życiu innych ludzi.

Uzupełnieniem omówionych wcześniej opracowań jest zamieszczony w prezentowanej publikacji aneks, w którym zostały zamieszczone dwa teksty źródłowe. Pierwszy, pochodzi z *Pontyfikału rzymskiego* z 1962 r. i zawiera obrzędy tzw. absolucji (*castrum doloris*) biskupów, dostojników kościelnych i świeckich, drugi, to obrzęd pogrzebu dorosłych, będący fragmentem *Rytuału rzymskiego* z 1952 r.

Ze wielką radością trzeba przyjąć decyzję Zarządu Towarzystwa Naukowego KUL wznowienia serii *Studia liturgiczne*. Sądzę, że wychodzi ona naprzeciw wielkiemu zapotrzebowaniu na literaturę pozwalającą coraz pełniej poznać i pełnić służbę Bożą. Lektura prezentowanego ósmego tomu może budzić pewien żal, z powodu braku szerszego, systematycznego opracowania obejmującego dzieje chrześcijańskich obrzędów pogrzebowych od czasów apostołskich aż po współczesność. Szkoda także, że omówienie tematu kremacji nie zostało uzupełnione ukazaniem tej praktyki w religiach, które kremację praktykują od wieków. Wydaje się, że pewną lukę pozostawia także brak porównania obrzędów pogrzebu katolickiego, z obrzędami praktykowanymi przez muzułmanów czy wyznawców judaizmu.

Z uznaniem należy odnieść się do opiniowanej pozycji, bowiem zebrane teksty przynoszą wiele interesującego materiału dotyczącego obrzędów pogrzebowych. Ich lektura w *Roku wiary* może być dobrą formą pogłębionego studium nad prawdą o życiu wiecznym, do którego Bóg zaprasza człowieka. Z dużą nadzieją można oczekiwać kolejnego tomu *Studiów liturgicznych*, który będzie zapisem obrad liturgistów polskich z września b.r. na temat *Reforma i odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II*.

Ks. Piotr Waleńdzik